

KNOWLEDGE

***INTERNATIONAL JOURNAL
SCIENTIFIC PAPERS
VOL 12.2***

***8-10 APRIL, 2016
BANSKO, REPUBLIC OF BULGARIA***

INSTITUTE OF KNOWLEDGE MANAGEMENT

SKOPJE, MACEDONIA

KNOWLEDGE

International Journal Scientific papers Vol. 12.2

Editing Board

PhD Vlado Kambovski, PhD Robert Dimitrovski, PhD Predrag Trajković, PhD Maria Kavdanska, PhD Svetlana Trajković, PhD Zivota Radosavljevik, PhD Margarita Koleva, PhD Mile Matijević, PhD Nonka Mateva, PhD Rositsa Chobanova, PhD Mirjana Borota – Popovska, PhD Aleksandar Nikolovski, PhD Jove Kekenovski, PhD Marija Knezevik, PhD Ilija Nasov, PhD Irina Singaveskaya, , PhD Dzulijana Tomovska, PhD Oliver Dimitrijevik, PhD Nedzat Koraljik, PhD Nebojsa Pavlovik, PhD Nikolina Ognenska, PhD Dimitrija Popovski, PhD Lisen Bashkurti, PhD Tome Naumov, PhD Trajce Dojcinovski, PhD Jana Merdzanova, PhD Zoran Srzentic, PhD Nikolai Sashkov Cankov

Preparing and correction: Liljana Pushova, Jasmina Dimitrovska

Print: GRAFOPROM – Bitola

Editor: IKM – Skopje

For editor

PhD Robert Dimitrovski

KNOWLEDGE

International Journal Scientific Papers Vol. 12.2

ISSN 1857-92

SCIENTIFIC COMMITTEE

President: Academic, Prof. Vlado Kambovski PhD

- Prof. Robert Dimitrovski PhD, Faculty of Management, MIT University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Zivota Radosavljevik PhD, Dean, Faculty FORCUP, Union University, Belgrade (Serbia)
- Prof. Rosica Cobanova PhD, Bulgarian Academy of Sciences (Bulgaria)
- Prof. Ilija Nasov PhD, Research and Development center PLASMA, Skopje (Macedonia)
- Prof. Aleksandar Nikolovski PhD, FON University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Anita Trajkovska PhD, Rochester University (USA)
- Prof. Milan Radosavljevic PhD, Dean, Faculty of strategic and operational management, Union University, Belgrade (Serbia)
- Prof. Anka Trajkovska-Petkoska PhD, UKLO, Faculty of technology and technical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Predrag Trajkovic PhD, JMPNT, (Serbia)
- Prof. Lidija Tozi PhD, Faculty of Pharmacy, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Bistra Angelovska, Faculty of Medicine, University "Goce Delcev", Shtip (Macedonia)
- Prof. Misho Hristovski PhD, Faculty of Veterinary Medicine, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Jove Kekenovski PhD, Faculty of Tourism, UKLO, Bitola (Macedonia)
- Prof. Sasho Korunoski, Dean, Faculty of Tourism, UKLO, Bitola (Macedonia)
- Prof. Cvetko Andreevski, Vise rector, Faculty of Tourism, UKLO, Bitola (Macedonia)
- Prof. Margarita Koleva PhD, Dean, Faculty of Pedagogy, University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Aleksandar Donchev, MIT University, Faculty of Law, Skopje (Macedonia)
- Prof. Maria Kavdanska PhD, Faculty of Pedagogy, University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Mirjana Borota-Popovska, PhD, Centre for Management and Human Resource Development, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (Macedonia)
- Prof. Marija Topuzovska-Latkovic, PhD, Centre for Management and Human Resource Development, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (Macedonia)
- Prof. Marija Knezevic PhD, Academic, Banja Luka, (Bosnia and Herzegovina)
- Ljupco Naumovski PhD, Forum for Mobility and Research, Bitola (Macedonia)
- Prof. Oliver Iliev PhD, Faculty of Communication and IT, FON University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Dimitrija Popovski PhD, Faculty of Sport, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Yuri Doroshenko PhD, Dean, Faculty of Economics and Management, Belgorod (Russian Federation)
- Prof. Sashko Plachkov PhD, Faculty of Pedagogy, University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Ivan Petkov PhD, Rector, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
- Prof. Vladimir Lazarov PhD, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
- Prof. Tosko Krstev PhD, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
- Prof. Antoanela Hristova PhD, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
- Prof. Azra Adjajlic – Dedovic PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Aleksandr Korablev, PhD, Dean, Faculty for economy and management, Saint Petersburg State Forest Technical University, Saint Petersburg (Russian Federation)
- Prof. Primoz Dolenc, PhD, Faculty of Management, Primorska University, Koper (Slovenia)

- Doc. Igor Stubelj, PhD, Faculty of Management, Primorska University, Koper (Slovenia)
- Prof. Hristo Beloev PhD, Bulgarian Academy of Science, Rector of the University of Rousse (Bulgaria)
- Prof. Venelin Terziev PhD, University of Rousse (Bulgaria)
- Prof. Branko Sotirov PhD, University of Rousse (Bulgaria)
- Prof Karl Schopf, PhD, Akademie fur wissenschaftliche forchung und studium, Wien (Austria)
- Prof. Isa Spahiju PhD, International Balkan University (Macedonia)
- Prof. Volodymyr Denysyuk, PhD, Dobrov Center for Scientific and Technological Potential and History studies at the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine)
- Prof. Laste Spasovski PhD, Vocational and educational centre, Skopje (Macedonia)
- Prof. Branislav Simonovic PhD, Faculty of law, Kragujevac (Serbia)
- Prof. Dragan Kokovic PhD, University of Novi Sad, Novi Sad (Serbia)
- Prof. Sasha Kicoshev PhD, University of Novi Sad, Novi Sad (Serbia)
- Prof. Pere Tumbas PhD, Faculty of Economics , University of Novi Sad , Subotica (Serbia)
- Prof. Natalija Kirejenko PhD, Faculty For economic and Business, Institute of Entrepreneurial Activity, Minsk (Belarus)
- Prof. Zoja Katru PhD, Prorector, Euro College, Istanbul (Turkey)
- Prof. Mustafa Kacar PhD, Euro College, Istanbul (Turkey)
- Prof Evgenia Penkova-Pantaleeva PhD, UNWE -Sofia (Bulgaria)
- Prof. Nikolina Ognenska PhD, Faculty of Music, SEU - Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Tihomir Domazet PhD, President of the Croatian Institute for Finance and Accounting
- Prof. Stojan Ivanov Ivanov PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Maja Lubenova Cholakova PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Daniela Ivanova Popova PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Branimir Kampl PhD, Institute SANO, Zagreb (Croatia)
- Prof. Marina Simin PhD, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)
- Prof. Miladin Kalinic, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)
- Prof. Helmut Shramke PhD, former Head of the University of Vienna Reform Group (Austria)
- Prof. Ahmad Zakeri PhD, University of Wolver Hampton, (United Kingdom)
- Prof. Tzako Pantaleev PhD, NBUniversity , Sofia (Bulgaria)
- Prof. Lisen Bashkurti PhD, Global Vice President of Sun Moon University (Albania)
- Prof. Baki Koleci PhD , University Hadzi Zeka , (Kosovo)
- Prof. Ivana Jelik PhD, University of Podgorica, Faculty of Law, (MNE)
- Prof. Islam Hasani PhD, Kingston University (Bahrein)
- Prof. Rumen Valcovski PhD, Imunolab Sofia (Bulgaria)
- Prof. Jonko Kunchev PhD, University „Cernorizec Hrabar“ - Varna (Bulgaria)
- Prof. Nedjad Korajlic PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Alisabri Sabani PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Jova Ateljevic PhD, Faculty of Economy, University of Banja Luka, (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Branislav Simonovic PhD, Faculty of law University of Kragujevac (Serbia)
- Doc. Tatyana Sobolieva PhD, State Higher Education Establishment Vadiym Getman Kiyev National Economic University, Kiyev (Ukraine)
- Prof. Svetlana Trajkovic PhD, High college for professional applied studies, Vranje (Serbia)

- Prof. Suzana Pavlovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Zorka Jugovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Dragan Marinkovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Dusan Ristic, PhD Emeritus – Faculty of Management, Sremski Karlovci (Serbia)
- Prof. Rumen Stefanov, PhD, Dean, Faculty of public health, Medical University of Plovdiv (Bulgaria)
- Prof. Stojna Ristevska PhD, Dean, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
- Prof. Snezana Stoilova, PhD, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
- Prof. Lence Mircevska PhD, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
- Prof. Dzulijana Tomovska, PhD, Dean, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Mitre Stojanovski PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Ljupce Kocovski PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Vasil Zecev PhD, College of tourism, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Nikola Bozkov PhD, College of tourism, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Vasil Pehlivanov PhD, College of tourism, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Oliver Dimitrijevic PhD, High medicine school for professional studies “Hipokrat”, Bujanovac (Serbia)
- Prof. Erzika Antic PhD, High medicine school for professional studies “Hipokrat”, Bujanovac (Serbia)
- Prof. Jelena Stojanovic PhD, High medicine school for professional studies “Hipokrat”, Bujanovac (Serbia)
- Prof. Miodrag Smelcerovic PhD, High medicine school for professional studies “Hipokrat”, Bujanovac (Serbia)
- Doc. Marija Kostić PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, Vrnjačka Banja (Serbia)
- Doc. Sandra Živanović PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, Vrnjačka Banja (Serbia)
- Doc. Snežana Milićević PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, Vrnjačka Banja (Serbia)
- Doc. Nebojsa Pavlovic PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, Vrnjačka Banja (Serbia)
- Prof. Kamal Al-Nakib PhD, College of Business Administration Department, Kingdom University (Bahrain)
- Venus Del Rosario, Arab Open University (Philippines)
- Nishad M. Navaz, Kingdom University (India)

Contents

CAREER MATURITY OF THE MACEDONIAN WORKFORCE.....	15
Mirjana Borota Popovska, PhD	15
Marija Topuzovska Latkovikj, PhD.....	15
Vesna Zabijakin Catleska, PhD	15
CONTEMPORARY ASPECTS OF HUMAN RESOURCES MANAGEMENT – GENERATIONAL DIFFERENCES WITHIN THE NEW EUROPEAN ECONOMY BASED ON KNOWLEDGE	23
Georgi Georgiev, Ph.D	23
CREATIVITY AND KNOWLEDGE MANAGEMENT.....	33
Jevtic Petronije PhD.....	33
Jevtic Miroslava	33
FUNCTIONING OF PUBLIC EMPLOYMENT SERVICES IN PERSPECTIVE 2020	41
Venelin Terziev, Ph.D.....	41
Ekaterina Arabska, Ph.D.....	41
MANAGEMENT OF THE QUALITY OF EDUCATION PROCESS AND RELATED TEACHING EXPERIENCE	51
Petya Kasnakova.....	51
PLACE OF THE TEACHING METHODS IN THE CONTEMPORARY SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL SYSTEM	55
Violeta Dimova Ph.D	55
Biljana Ivanova M.A.....	55
PREPARING TOMORROW'S SCIENCE TEACHERS TO USE.....	59
NEW TECHNOLOGY	59
Snezana Stavreva Veselinovska Ph.D.....	59
POSSIBILITIES FOR STUDENT COGNITIVE DEVELOPMENT USING EDUCATIONAL TASKS.....	65
Magdalena Shekerliyska	65
Velichka Dimitrova PhD.....	65
TRANSFER OF KNOWLEDGE - AN IMPORTANT TOOL FOR SUCCESSFUL IMPLEMENTATION OF THE YOUTH IN THE LABOUR MARKET	69
Kamelia Petkova, PhD	69
KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS AND ORGANIZATION OF LEARNING.....	74
Ljiljana Stošić Mihajlović PhD.....	74
Svetlana Trajković PhD	74
BALKAN AND EUROPEAN SECURITY PERSPECTIVE AND THE REFUGEE CRISIS	81
Maja Miskovska Ph.D.....	81
m-r Katerina Serjoska Zdraveska.....	81

APPROACHES TO SOCIAL ADAPTATION OF SERVICEMEN DISCHARGED OF MILITARY SERVICE.....	85
Venelin Terziev, PhD.....	85
Plamen Bogdanov, PhD	85
Veselin Madanski, PhD	85
Svilen Stefanov, PhD	85
RESTORATIVE JUSTICE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA	98
Azra Adžajlić-Dedović, PhD	98
Haris Halilović, PhD.....	98
Edita Hasković, MA.....	98
BINDING ARBITRATION CLAUSE IN CONSUMERS AGREEMENTS.....	104
Sasa Dukoski.....	104
Marija Dukoska.....	104
Maja Veljanova.....	104
DETERMINATION OF ATTRIBUTES SPECIFICS OF ADMINISTRATIVE LAW RELATIONS WITHIN THE SET OF SOCIAL RELATIONS	107
Dejan Vitanski PhD	107
EUROPE'S MIGRATION CRISIS: EUROPEAN UNION AT FAILURE.....	113
Ivica Josifovic, PhD	113
Zlatko Keskoski, PhD	113
CONTRACTING IN PUBLIC HEALTH SYSTEM.....	119
Igor Tanturovski PhD	119
ACQUISITION OF REAL SERVITUDE OF ROAD	127
Jasna Mladenovska Ph.D	127
THE PLACE AND THE ROLE OF SECONDARY GENERAL ACTS IN THE LEGAL SYSTEM OF LAWS	133
Dejan Vitanski PhD,	133
JURIDICAL-PENAL APPROACH TO THE JUVENILE DELINQUENCY ACCORDING TO THE PENAL LEGISLATION OF MACEDONIA	139
Ersin Sulejmani, MSc	139
HISTORICAL DEVELOPMENT OF CONTRACTS IN MACEDONIA	143
Jasna Mladenovska Ph.D	143
INTERCULTURAL COMPETENCE DEVELOPMENT FOR HEALTH CARE PROVIDERS	149
Ivan Blazhevski, Ph.D.....	149
PRINCIPLES OF THE JUDICIARY IN US.....	157
Petar Bakievski	157

TENDENCIES AND ATTEMPTS OF THE COUNTRIES OF THE NATIONAL DEMOCRACY FOR EXEMPTION FROM THE INFLUENCE OF USSR	161
Goranco Jakimov PhD	161
THE CORRUPTION IN GERMANY	165
Natasha Georgieva Hadji Krsteski	165
EUROPEAN SECURITY AND DEFENCE POLICY (ESDP) AND THE COMMON EUROPEAN INTELIGENT SISTEM: NEW POSSIBLE CHALLENGE TO PREVENTIVE DIPLOMACY FIGHTING TERORISM	169
Refet Elmazi.....	169
THE DYNAMICS OF THE MOVEMENT OF PASSENGERS AND TOURISTS AT THE MAIN BORDER CORRIDOR 8, BETWEEN REPUBLIC OF MACEDONIA-ALBANIA.....	175
Zija Zimeri Ph. D	175
Loku Nadire	175
MONETARY INSTRUMENTS OF THE MONETARY POLICY IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA	181
Neritan Turkeshi, PhD	181
Nuhi Sela, PhD.....	181
ENSURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND A COMPETITIVE ADVANTAGE ENTREPRENEURIAL COMPANIES THROUGH THEIR CONTINUOUS INVOLVEMENT IN THE USE OF THE POSSIBILITIES OF INSTITUTIONAL INFRASTRUCTURE.....	185
M.Sc Marija Georgievska	185
Assoc. Dr. Sci. Ljubisha Nikolovski.....	185
THE IMPACT OF THE HUMAN RESOURCES ON THE EFFECTIVENESS OF THE COMPANIES	190
Marija Avramoska	190
Vladimir Avramoski	190
THE RELATIONSHIP LEADER - SUBORDINATE AS A PRERECQUISITE FOR THE SUCCESS OF THE PERFORMANCE OF THE COMPANY	193
Ana Petrovska	193
Igor Tanturovski PhD	193
MANAGEMENT OF QUALITY EDUCATION IN THE TURIST INSTITUTIONS.....	199
Gezim Shabani, MSc	199
Jusuf Fejza, PhD	199
IMPLEMENTATION OF POST-COSTUMER SERVICE CONTACT IN AUTOMOTIVE CENTER FOR VEHICLES	203
Vasil Stamboliski MSc	203
STRATEGIES FOR INVESTING IN THE CAPITAL MARKET USING THE FUNDAMENTAL AND TECHNICAL ANALYSIS OF STOCKS	209
Nada Petrusheva Ph.D	209
Igor Jordanoski, MSc	209

THE INFLUENCE OF MNEs IN THE AUTOMOTIVE INDUSTRY ON EU-CHINA FOREIGN POLICY AND INTERNATIONAL RELATIONS	215
Daniela Cvetanovska M.Sc.	215
STATE OF THE LABOUR MARKET IN BULGARIA	221
Venelin Terziev, Ph.D.	221
Ekaterina Arabska, Ph.D.	221
MARKETING MIX COMPARISON BETWEEN TWO CONTEMPORARY BANKS	237
Igor Tanturovski PhD	237
Ana Petrovska	237
BUSINESS PLAN FOR INVESTMENTS FINANCED BY PRE-ACCESSION ASSISTANCE FROM THE EU IN MACEDONIA FOR IPARD RURAL DEVELOPMENT FUNDS	243
Maja Pehcevska	243
KOSOVO IN CONDITIONS OF GLOBAL FINANCIAL AND ECONOMIC CRISIS ON THE NATIONAL AND INTERNATIONAL LEVEL	247
Afërdita Shabani, MSc.	247
WITHDRAWAL OF FOREIGN INVESTMENT IN KOSOVO AND THE IMPACT OF COMPETITION IN THIS AREA	255
Halit Shabani, PhD.	255
Enkeleda Lulaj , MSc.	255
BUSINESS PLANNING AND PROJECTION AND THEIR SIGNIFICANCE IN THE ENVIRONMENTAL MANAGEMENT	259
Vlado Velkoski	259
Simona Babalievaska.	259
THE AGE OF AGILE PROJECT MANAGEMENT	263
Vladimir Gonovski.	263
Sandra Gonovska	263
THE GLOBAL MARKET AND THE GLOBAL WORK FORCE	267
Silvana Jovcheska, Ph.D	267
Natka Jankova MA,	267
VALUE OF HUMAN CAPITAL IN THE MODERN AGE OF ECONOMY KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS	273
Svetlana Trajkovic, PhD	273
Zoran Antic	273
Liljana Stosic Mihajlovic PhD.	273
STATUS AND ROLE OF WOMEN IN MANAGING PROCESSES AND PROCESSES OF MAKING BUSINESS DECISIONS	281
Liljana Pushova, MSc	281
Maja Randjelovic, MSc	281

Marko Jankovic, PhD.....	281
FROM DATA TO MEANINGFUL KNOWLEDGE – DATA MINING IN HEALTHCARE	285
Antoniya Yaneva	285
ONE APPLICATION OF MATHEMATICAL MODELING ON ADAPTIVE.....	291
E-LEARNING SYSTEM.....	291
Emilija Spasova Kamčeva Ph.D	291
Lidija Goračinova-Ilieva Ph.D.....	291
FROM A HOBBY TO A MULTIMILLION INDUSTRY.....	297
Simeon Simov, PhD.....	297
GLOBALIZATION AND MODERN ECONOMIC REALITY	301
Arsim Sinani	301
CONTENTS OF TOTAL NITROGEN AND PROTEINS IN CERTAIN WHEAT SPECIES CULTIVATED IN THE SKOPJE REGION	305
Petar Petrov	305
Lenka Cvetanovska.....	305
AVAILABILITY OF SOIL WATER AND FUNDAMENTAL CONCEPTS ABOUT RELATIONS BETWEEN PLANTS AND WATER.....	309
Vesna Markoska.....	309
Petar Petrov	309
CHARACTERISTICS OF LAKE OHRID.....	315
Katerina Belichovska, PhD.....	315
Daniela Belichovska, PhD	315
POTENTIAL EROSION DETERMINATION MODELS	321
Biljana Jandrevska	321
MEDICINAL AROMATIC AND SPICE PLANTS	323
Dragan Jovanov	323
Blagica Cekova	323
USE OF PESTICIDES – HERBICIDES	327
Bojan Mitrovski	327
Dragan Jovanov	327
Blagica Cekova	327
Gligor Zafirov	327
COMPARATIONS AND MEANINGS OF THE NOTION OF “HORIZON” IN THE INDIAN BUDDHIST PHILOSOPHY AND THE TOPICAL PHILOSOPHY OF JAPAN	331
Zlatko Popovski, PhD candidate.....	331
Vesna Pavlocić, MA	331
THE ROLE AND IMPORTANCE OF OTTOMAN OFFICE	337

Refide Shaini MSc	337
Ph.D Violeta Dimova.....	337
ORIENTATION OF PRESCHOOLERS IN TIME BY THE IDEA OF THE TIME BENCHMARKS AND RELATIONS	341
Margarita Nikolova Mezerlieva	341
KNOWLEDGE AGAINST STEREOTYPES AND STIGMA – A WAY FOR PREVENTION OF HIV/AIDS	345
Rumiana Budjeva, Ph.D.....	345
THE IMPLEMENTATION OF COMMUNICATIVE LANGUAGE TEACHING (CLT) IN AN EFL CONTEXT: A CASE STUDY OF LEARNERS' ATTITUDES AND PERCEPTIONS	351
Ekrem Eroz, PhD	351
Azamat A. Akbarov, Ph.D	351
ART CLASSES FOR 21st CENTURY	357
Vojislav Ilic.....	357
Andrijana Sikl-Erski	357
FACTORIAL STRUCTURE OF CROUCH&RITCHIE MODEL OF DESTINATION COMPETITIVENESS ADAPTED AND APPLIED TO THE SPORT TOURIST WITH DEFFERENT SOCIODEMOGRAPHIC FEATURES IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA	363
Liza C. Pantekovska, PhD	363
THE IMPORTANCE OF STRATEGIC MARKETING IN TNE SPORTS ORGANIZATIONS.....	369
Vojkan Bizic	369
TRANSPOSITIONAL USAGE OF FORMS OF GRAMMATICAL TENSES	373
Violeta Nikolovska PhD	373
A DIALOGICAL REWRITTING OF THE PAST AND ITS PLACE(MENT) IN A CONTEMPORARY CONTEXT	379
(THROUGH THE POSTMODERN EYE OF THE NOVEL <i>THE PROPHET OF DISCANTRIA</i> BY DRAGI MIHAJLOVSKI).....	379
Bijlana Rajčinova-Nikolova.....	379
THE ROLE OF GAME WITHIN THE CONTEXT OF FUNCTIONAL LITERACY OF PUPILS OF THE ELEMENTARY SCHOOL AGE	385
Iva Andonova Stamenova	385
HEIDEGGER'S DESUBJECTIVISATION OF THE SUBJECTIVIST AESTHETICS.....	389
Zlatko Popovski, PhD candidate.....	389
EFFICIENT MANAGEMENT OF THE EMPLOYEES IN THE COMPANIES	395
Slobodanka Kozuharova MSc.....	395
Todor Kozuharov	395
ABILITIES OF THE LEADER IN THE TEAMWORK	399
Kujtim Kasami MSc	399
ASSISTIVE TECHNOLOGIES FOR BLIND AND VISUALLY IMPAIRED	405

Hermina Gadjova	405
DISCRIMINATION IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA.....	411
Nulifer Sali.....	411

THE ROLE AND IMPORTANCE OF OTTOMAN OFFICE

Refide Shaini MSc

University of Sakarija, Republic of Turkey, PhD student, prof.refidesahin@hotmail.com

Ph.D Violeta Dimova

Faculty of Philology, University „Goce Delchev“ – Stip, Republic of Macedonia

violeta.dimova@ugd.edu.mk

Abstract: This paper outlines the history of the Ottoman Empire for its creation and raising the powerful state of military, administrative and political level. The emphasis we put on the sources from which derive all this information that provides an overview of the editing etc. Ottoman office, which represented the core of the administrative apparatus of the state and which had controlled most remote places on three different continents, although they were sometimes at a distance by several thousands of kilometers from the capital.

Keywords: Ottoman Empire, Ottoman office, documents, war, sultans

УЛОГАТА И ЗНАЧЕЊЕТО НА ОСМАНЛИСКАТА КАНЦЕЛАРИЈА

М-р Рефиде Шаини

Сакариски универзитет, Република Турција, докторант, prof.refidesahin@hotmail.com

Проф. д-р Виолета Димова

УГД – Филолошки факултет - Штип, Република Македонија

violeta.dimova@ugd.edu.mk

Апстракт: Во овој труд се дава преглед на историјата на османлиската империја за нејзиното создавање и издигнување во моќна држава на воен, административен и политички план. Акцентот го ставаме на изворите од кои се црпат сите овие информации, односно даваме преглед за уредувањето на т.н. Османлиска канцеларија, која го претставувала јадрото на административниот апарат на државата и која ги имала под контрола и најоддалечените места на три различни континенти, иако тие понекогаш биле на растојание и по неколку илјадници километри од престолнината.

Клучни зборови: Османлиска империја, Османлиски канцеларија, документи, војни, султани

1. ВОВЕД

Османлиската Империја била добро организирана феудално-теократска држава, на чие чело стоел султанот со неограничена световна и верска власт. Всушност, османлиската држава се градела врз селџуцкото наследство, како и врз искуството на другите исламски држави на Блискиот и Средниот исток. На Балканот кон ова искуство било додадено и искуството од предосманлиските христијански држави и тоа имало големо влијание врз некои од османлиските институции организирани на овие простори. (Робер Мантран, Софија, 1999: 98).

2. Уредувањето на Османлиската Империја

Извршната власт во Османлиската Империја била строго дефинирана: управно – политичките и воените работи ги извршувал големиот везир, со уште четири везири; правните работи ги воделе кадиаскерите (Румелиски и Анадолски); финансиските работи - дефтердарите, а административните - нишанџијата. Големиот везир бил најзначајниот помошник и советник на султанот. Бројот на везирите се зголемил на четири во XVI век кога и државата значително се проширила. Најважните одлуки биле носени на седниците на Царскиот совет (Диван), на кои освен султанот присуствувале и сите горенаведени највисоки државни функционери. Во XVI век во составот на Диванот биле вклучени и двајца воени старешини: агата на јаничарскиот корпус и капудан пашата, односно командантот на морнарицата. Султанот лично присуствувал на седниците на Диванот сè до крајот на владеењето на султанот Мехмед Освојувачот (1451 - 1481), а потоа тој присуствувал на овие седници само во исклучителни ситуации, иако имал можност да ја следи неговата работа преку специјално за тоа отворено прозорче наречено *опасно*, кое гледало во просторијата на Диванот. На ова највисоко тело можел да му се обрати секој поданик во империјата, без разлика на верската и класната припадност. Во текот на 1654 г. големиот везир се здобил со официјална резиденција и кабинет, кои подоцна станале познати како Баб-и Али односно Висока Порта. Од тој момент натаму овој кабинет бил вистинскиот центар на османлиската управа, а големиот везир нејзин извршител.

Основата на османлискиот правен систем лежела во светиот шеријатски закон (обичајното исламско право), кој бил на сила на територијата на целата империја. Меѓутоа, овој закон, во чија основа се наоѓал Куранот, не можел да одговори на сите потреби на сложеното и разнородно османлиско општество.

Поради тоа тој бил дополнуван со посебни световни законски акти наречени кануни, издавани од страна на султаните. Со тек на времето тие станале толку бројни што од нив биле правени посебни збирки кои важеле како легални закони. Тие две законски бази биле основите на кои почивал и преку кои функционирал правниот систем на османлиската држава.

Поданиците на османлиската држава во поглед на својата општествена позиција генерално биле поделени на две класи: војничка класа, т.е. аскер и обични поданици, односно раја. Припадниците на аскерот или "војската" ги опфаќала и граѓаните што се наоѓале на високи административни позиции, без оглед дали биле во вооружените сили или биле членови на улемата, односно верската, образовната и административната власт на државата. Овде припаѓале и високите претставници на христијанското општество, како што биле патријарсите и другите црковни великодостојнишвеници и функционери. Под нив се наоѓале поданиците, односно рајата, во која спаѓале мнозинството од населението, без разлика на верската припадност. Припадниците на оваа група, и муслиманите и немуслиманите, плаќале даноци и биле подложени на разни ограничувања во однос на начинот на живеењето. Тие работеле, произведувале и плаќале даноци за да го обезбедат високиот животен стандард на луѓето припадници на класата на аскерот, кои биле обединети во една привилегирана социјална класа. Ваквата подленост на класи на османлиското општество била строго почитувана и преминувањето од пониска во повисока класа било речиси невозможно. Само во исклучителни случаи рајата можела да го промени својот статус и да премине во аскер, затоа што според законот "синот на рајата е раја". (Историја на македонскиот народ, книга 2, 72)

Сепак, со оглед на силниот теократски карактер на османлиската држава во која исламот била официјална и привилегирана религија, социјалната положба на поединецот во општеството во голема мера зависела од неговата верска припадност. Немуслиманите имале јасно дефинирано место во општеството и законски тие не биле рамноправни со муслиманите. Тие плаќале повеќе и повисоки даноци и не можеле да извршуваат служби во државната администрација и во војската. Редок исклучок во почетниот период биле спомнатите христијани-спахии и некои помошни и полувоени служби. (Стојановски, 1981: 54) Официјалните државни службеници, командантите на вооружените сили, поседниците на земја, сите биле припадници на муслиманскиот корпус. На тој начин, верската нерамноправност на немуслиманското население во османлиската држава негативно се одразувала врз неговата социјална положба, правејќи ги граѓани од втор ред.

3. УЛОГАТА НА ОСМАНЛИСКАТА КАНЦЕЛАРИЈА

За административното управување на оваа огромна империја, главна и назаменлива улога имала државната османлиска канцеларија. Таа го претставувала јадрото на административниот апарат на државата, која ги имала под контрола и најоддалечените места на три различни континенти, иако тие понекогаш биле на растојание и по неколку илјади километри од престолнината. Османлиската канцеларија секогаш имала избран и добро обучен кадар, согласно нормите на основниот исламски закон – шеријатот. Исто така и од јазичен аспект таа обезбедувала раководни органи, кои секогаш биле спремни да одговорат на предизвиците, како од комуникациски, така и од информациски аспект. Не се ретки случаите кога од луѓето на канцеларијата излегувале државници и политичари кои стигнувале до највисоките позиции и функции во државната хиерархија на империјата.

Уште од самиот почеток османлиската канцеларија била изградена на тој начин, што таа во својата работа и организација верно и целосно ја следела политичката линија на владеачката класа во државата. Некои автори улогата на османлиската канцеларија во рамките на администрацијата ја споредувале со улогата што ја имале јаничарите во воената сфера. И службениците на османлиската канцеларија, како и јаничарите, иако произлегувале од потчинетата класа, односно од рајата, со тек на времето се претворале во нејревносни заштитници на власта. (Недков, 1972:12)

Канцеларијата со својата работа ја опфаќала целосната дејност на државната управа – од највисоките до најниските административни институции и органи. Земјата била попишувана во кастарскиот регистар (*tapu tahrir defterleri*), а населението во т.н. пописни дефтери (*nufus defterleri*). И двата регистри биле најгрижливо водени и по одредени периодични проверки, т.н. јоклама, биле коригирани и дополнувани со нови податоци. Исто така, сите други државни служби имале свои посебни ресори кои ги воделе и за кои составувале најразлични документи, извештаи, пописи и сл. На тој начин, управните органи во текот на вековите од постоењето на државата, во пописите на населението и на земјата, во стопанската дејност, во финансиската област, во регрутирањето во армијата, во даночната сфера и во другите области, ги запишувале сите свои активности, одлуки, настани и нивната целокупна дејност нашла одраз во милионите документи што произлегле од османлиската канцеларија. Така во службите на органите на власта, особено во централната власт, но и во провинциите, со тек на времето се акумулирале огромни количини од архивски материјал.

Во текот на создавањето на овој архивски материјал, интерес кон него бил покажуван единствено од страна на самите административни службеници и тоа пред сè, од чисто практични причини. Тоа се

правело во случаи кога требало да се направи некоја проверка или да се направи некоја споредба во однос на одредено прашање, проблем и сл. За жал во османлиската држава, со ретки исклучоци, не било посветувано речиси никакво внимание врз научното значење на документите како извонредни извори за нејзината историја. Меѓу ретките исклучоци кои користеле документи во пишувањето на историјата бил познатиот османлиски историограф Ибрахим Печеви од крајот на XVI век и првата половина на XVII век, кој на некои места во своето дело *Историја (Tarih)* наведувал цитати од османлиски документи. (Kraelitz, 257) Речиси до крајот на XIX век единствен извор за османлиската историја, кај османлиските историографи биле хрониките на постарите официјални хроничари на султанскиот двор, познати под името ваканувис (vak'anüvis), односно регистратори, пишувачи на настаните. Но, хрониките биле напишани на еден некритичен, тенденциозен и високопарен начин. Тие имале за цел да ги прикажат султаните во најдобро светло без никакви сериозни аргументи и имале компилативен карактер, така што не можеле да служат во вистинска научна цел за пишување на едно историографско дело. Исто така, османлиската држава долги векови не посветувала речиси никакво внимание за заштита на оваа огромна документација. Не биле преземани никакви мерки за нејзино собирање и чување на едно место. Големiot број архивски документи, складирани во влажни и несоодветни места и оставани таму во текот на стотици години, се претвориле речиси во неупотреблив куп хартија. Освен од несоодветните услови, османлиските архиви многу страдале и од пожарите кои биле чести во Истанбул. Само во последните 150 г. од постоењето на империјата, во Високата Порта, односно во владата на османлиската држава, избиле шест огромни пожари кои ги опустошиле службите и сите документи кои биле складирани и се чувале таму. (Недков, стр.14)

Интересот за соодветно архивирање и чување на османлиската документација започнало откако западноевропските земји почнале да се интересираат повеќе за османлиската држава и за нејзината историја, политика и економија. Под влијание на тој интерес официјалните османлиски власти започнале да ги преземаат и првите мерки за чување и заштита на документите. Така, во 1846 г. во времето на големиот везир Мустафа Решид-паша (1800-1858), во дворот на Високата Порта бил формиран првиот османлиски архив, наречен *Hazine-i evrak*, односно депо, складиште за документи, во кој работеле неколку писари и помошен персонал. Од тој момент натаму во тој оддел се чувале новонастанатите документи, а постарите документи и натаму останале на местото каде што се наоѓале и порано. На тој начин биле поставени темелите на денешниот современ државен архив на Р. Турција, кој се развива како Централен државен архив со седиште во Анкара. (Sertoğlu, Ankara, 1955)

Денес османлискиот оддел на овој државен архив се наоѓа во Истанбул. Подоцна во овој прв османлиски архив биле префрлени архивски документи од Топкапи сарај, како и од некои други институции како што биле Царскиот диван и Високата Порта. Со тек на време речиси сите позначајни османлиски архивски збирки биле донесени во овој архив, така што денес во овој современ архив се наоѓаат неколку десетици милиони документи. (Osmanlı Arşivi Rehberi, Istanbul, 2000)

Како големи архивски институции во кои се чуваат османлиски документи во Р. Турција треба да се споменат уште и архивот при музејот на Топкапи сарај, потоа главната дирекција за тапии и катастар со седиште во Анкара, главната дирекција за вакафи, исто така во Анкара, како и некои други помали збирки во различни институции.

Освен во Р. Турција, богати и големи збирки на османлиски документи се наоѓаат и надвор од нејзините граници, а пред сè на териториите кои некогаш биле дел од османлиската држава. На исток, тоа се арапските земји: Сирија, Египет, Ирак, Саудиска Арабија и др. На Балканскиот Полуостров тоа се: Македонија, Бугарија, Грција, Албанија, Романија, Босна и Херцеговина, потоа Унгарија и др. Како центри во кои постојат големи збирки со османлиски документи посебно се истакнуваат Софија, Каиро и Скопје.

ЗАКЛУЧОК

Поинтензивното преведување и објавување на османлиските документи во светот започнува во почетокот на XX век, а посебно се засилува по Втората светска војна. Бројни османлиски документи од најразличен вид биле преведени и објавени во Софија, Скопје, Белград, Букурешт, Сараево, а исто така и во некои европски универзитетски центри во Германија, Унгарија и во поранешниот Советски Сојуз. На тој начин, еден дел од огромното богатство кое со векови било создавано преку дејноста на Османлиската канцеларија станува достапно на пошироката научна јавност. Сепак, досега објавените османлиски архивски документи се само еден многу мал дел од целокупната документација создадена во османлиската канцеларија, која им стои на располагање на турколозите и на ориенталистите. Поради тоа преведувањето и објавувањето на оваа граѓа и во следниот период ќе биде приоритет на многу институции во Р. Турција и надвор од неа.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Belken, S., *Osmanlı paleografyası*, I, Ankara, 1964.

- [2] Велков, А., Видове османотурски документи. Принос към османотурската дипломатика, София, 1986;
- [3] Велков, А., Андреев, С., Водните знаци в османотурските документи, София, 1983;
- [4] Велков, А., Допълнителни вписвания върху османските финасови документи от XVI - XVIII в. (дипломатико-палеографско проучване), Известия на народната библиотека Кирил и Методий, т. XIV (XX), София, 83 - 140;
- [5] Водич/Kılavuz на турски документи при Државниот архив на република Македонија (интерно издание), Скопје, 1995;
- [6] Ѓоргиев, Д., Македонската османистика во македонската историографија, во зборникот: Македонската историографија: достигнувања и проблеми, Скопје, 1998, 234-249;
- [7] Fekete, L., Die Siyakat Schrift in der turkischen Finanzverwaltung, Beitrag zur turkischen Paleographie mit 104 Tafeln, Bd. I-II, Budapest, 1955;
- [8] Guboglu, M., Paleografia și diplomatic turco-osmana, studia și album, Bukurești, 1958;
- [9] Makedonya'daki osmanlı evrakı, Ankara, 1996;